

Zomrel Milan S. Ďurica

Vo štvrtok 25. januára 2024 odišiel vo veku 98 rokov do večnosti kňaz, salezián a historik don Milan Stanislav Ďurica. Rodák z Krivian (13. augusta 1925) je dodnes právom považovaný za jedného z najvýznamnejších historikov (nielen) novodobých slovenských dejín. Slovam jeho brata Jána, už „v útlom veku sa prejavil jeho nevidaný záujem o získavanie poznatkov z rôznych oblastí duchovného, spoločenského a vedeckého života“.¹ Práve tu, v rodine manželov Alojza a Cecílie Ďuricovcov, treba hľadať začiatky monumentálneho diela, ktoré výraznou mierou ovplyvnilo slovenskú historiografiu a v mnohých aspektoch nebude iste dlho prekonané. Jeho prínos azda najvýstižnejšie charakterizujú slová z úvodu tretieho dielu súborného diela *Scriptsi vobis* venovaného spisbe profesora Ďuricu primárne o období prvej Slovenskej republiky: „Je málo historikov, ktorí na pomyselnom poli slovenskej historiografie vyryli takú hlbokú brázdú ako profesor Milan Stanislav Ďurica. Jeho dielo patrí nielen k tomu najrozsiahlejšiemu, ale aj najkvalitnejšiemu, čo dokázala slovenská historiografia 20. storočia vyprodukovať.“² Skutočne, svojím rozsiahlym dielom znamená pre slovenskú historiografiu obrovský prínos, ktorý, zostáva veriť, ocenia nielen súčasníci, ale najmä nastávajúce generácie. Tie azda pochopia to, čo nedokázali v minulosti prijať niektorí v minulom režime vychovaní autori, uznať, že slová „priblížiť sa k pravde“, ktoré sa stali jedným z najzákladnejších kameňov Ďuricovej tvorby, veľmi dobre charakterizujú nielen dielo, ale aj život dlhoročného profesora Padovskej univerzity, historika, kňaza a v neposlednom rade významného syna slovenského národa. Iste, nie vždy je nutné s autorovou interpretáciou súhlasiť, predsa len práve v serióznej polemike s ním, ktorá sa mu zo strany oponentov, bohužiaľ, často nedostala, sa dali a dajú formulovať myšlienky, ktoré slovenskú historiografiu bližšie priblížia k pravdivejšej interpretácii nielen našich najnovších dejín.

„Veľa je povolanych, no málo vyvolených.“ Slová Matúšovho evanjelia presne vystihujú Ďuricov život a rozsiahle dielo, ktoré výrazným spôsobom zasiahlo do nielen slovenského diškurzu o dejinách strednej Európy a mieste slovenského národa v nich. Učenec z Padovy, ako ho nazval jeho priateľ Jozef M. Rydlo, „je osobnosť so všetkým tým, čo každý človek nosí v sebe“. Je totiž jedným z najplodnejších slovenských historikov a „prínos jeho diela je neoddiskutovateľný“.³ Vďačiť za to môže nielen nespornému talentu, nevšednej jazykovej výbave, pracovitosti, cieľavedomosti či vedeckej erudícii, no paradoxne aj tomu, že takmer celý plodný život prežil v exile. V čase, keď vyslaný svojou

¹ ĎURICA Ján. Nevšedné jubileum. In RYDLO, Jozef M. (ed.). *Projekt Scriptsi vobis. Nad výberom celožitovného diela slovenského historika Milana Stanislava Ďuricu pri príležitosti jeho 95. narodenín*. Bratislava : Lúč, Ústav dejín kresťanstva, 2020, s. 7.

² SOKOLOVIČ, Peter. Prínos Milana S. Ďuricu k interpretácii dejín 1. Slovenskej republiky. In RYDLO, Jozef M. (ed.). *Scriptsi vobis III*. Bratislava : Post Scriptum, 2017, s. 11.

³ RYDLO, Jozef M. Učenec z Padovy – muž, ktorý vrátil Slovákom ich národné dejiny. In RYDLO, Jozef M. (ed.). *Projekt Scriptsi vobis*, s. 11.

rehoľou odchádzal vzdelávať sa z domova do Talianska, ešte nevedel, že sa už onedlho nebude môcť na dlhý čas vrátiť. Po štúdiách na Štátnom gymnáziu v Trnave v roku 1947 odišiel mladý Milan študovať na Pápežskú saleziánsku univerzitu v Turíne. U saleziánov bolo totiž zvykom, že „po maturite vybrali jedného alebo dvoch nadaných študentov a nádejných kňazov, ktorých vysielali na univerzitné štúdiá do Talianska, väčšinou do Turína, materského mesta Saleziánskej spoločnosti. Voľba padla na maturanta Milana Ďuricu“.⁴ Vďačiť za to môže vynikajúcim študijným výsledkom, ale slovami jeho brata aj tomu, že mu saleziánski rehoľní predstavení a Božia prozreteľnosť umožnili študovať práve v slobodnom svete.⁵ Aj v ďalekom Taliansku pokračovala túžba neskoršieho profesora po ďalšom vzdelávaní. Postupne ju naplňal štúdiom psychológie, filozofie, teológie, politológie či histórie nielen v Taliansku, ale aj Belgicku, Nemecku, Švajčiarsku a Rakúsku.⁶ Získal doktorát z teológie a neskôr aj z politických vied. Predsa len, v jeho živote nemožno oddeliť jeho povolanie historika od kňazstva, ktoré ho sprevádzalo po celý zvyšok života. 1. júla 1956 bol v Turíne vysvätený za kňaza arcibiskupom, kardinálom Maurilio Fossatim. Ako v spomienke za profesorom Ďuricom uviedol jeho priateľ, známy slovenský historik Ivan Mrva, prvú svätú omšu slávil v Bazilike Panny Márie Pomocnice kresťanov, ktorú postavil don Bosco. Bohužiaľ, nemohli sa na nej zúčastniť jeho najbližší, ktorí spoza železnej opony sledovali jeho úspechy bez možnosti osobného stretnutia. Rodinu a Saleziánsku spoločnosť tak na vysviacke zastupoval iba šelpický rodák, spolubrat a priateľ Jozef Heriban, SDB.⁷

Život Milana Ďuricu však bol aj napriek vysviacke odlišný ako smerovanie tisícov jeho saleziánskych bratov. Nešiel totiž do pastorácie, ale v tom istom roku bol vymenovaný za profesora morálnej teológie v Teologickom inštitúte saleziánov v Monteortone/Abano Terme neďaleko Padovy.⁸ Najväčšia časť jeho profesijného života sa však spája s miestom riadneho profesora politických a ústavných dejín východnej Európy na Fakulte politických vied Štátnej univerzity v Padove. Tu ovplyvnil stovky až tisíce študentov, ktorí dodnes radi spomínajú na jeho osobnosť, múdrosť a rozhladenosť spojené s entuziazmom a snahou o čo najplodnejší život. Tá sa prejavila aj v tom, že popri pedagogickom pôsobení a akademickej práci sa aktivizoval vo viacerých oblastiach slovenského spoločenského a kultúrneho života v exile. Začiatkom päťdesiatych rokov bol aktívny v Ústredí slovenského katolíckeho študentstva v zahraničí, usiloval sa o vytvorenie slovenského kultúrneho centra v Mníchove, počas Druhého vatikánskeho koncilu pôsobil aj ako odborný poradca pápežskej komisie pre disciplínu kleru a laikov, začiatkom šesťdesiatych rokov patril k spoluzakladateľom a neskôr aj k predsedom Slovenského ústavu v Ríme a pričínal sa aj o založenie Ústredia slovenských katolíckych intelektuálov.⁹ Medzi jeho významné počiny patrí aj založenie Centra východoeurópskych štúdií a ďalšie nemenej významné

⁴ MRVA, Ivan. Profesor Milan S. Ďurica vo večnosti. Dostupné na: <<http://www.udk.sk/2024/01/28/profesor-milan-s-durica-vo-vecnosti/>>.

⁵ ĎURICA Ján. Nevšedné jubileum, s. 7.

⁶ ĎURICA Ján. Nevšedné jubileum, s. 7.

⁷ MRVA, Ivan. Profesor Milan S. Ďurica vo večnosti.

⁸ RYDLO, Jozef M. Učelec z Padovy – muž, ktorý vrátil Slovákom ich národné dejiny, s. 21.

⁹ RYDLO, Jozef M. Učelec z Padovy – muž, ktorý vrátil Slovákom ich národné dejiny, s. 23.

aktivity, ktoré prispeli k tomu, aby slovenská kultúra a v neposlednom rade vedecká spisba v zahraničí získali pevné miesto a stali sa základom slovenského exilového života.

Samozrejme, všetky svoje snahy musel profesor Ďurica vynakladať v exilovom prostredí bez kontaktov s milovanou vlasťou, čo do značnej miery determinovalo aj jeho prácu. Viac ako štyridsaťročné odlúčenie od národa je na jednej strane iste utrpením, na druhej strane sa práve mimo kontaktov s neustále zhoršujúcou sa situáciou vo vtedajšom Československu, v ktorej sa domáci historici museli, poprípade iniciatívne chceli podrobiť novým interpretačným zákonitostiam, mohol naplno rozvinúť Ďuricov talent pomenúvať veci pravým menom a nebať sa ani za cenu možných následkov povedať pravdu o slovenských dejinách. Pravdu, ktorá bola vo vtedajšom Československu neprípustná, zamlčovaná, keďže jej výklad určovala jedine vládnuca komunistická strana. Tá po prevzatí moci po februárových udalostiach v roku 1948 začala so selekciou a cieľovým zamlčovaním pre ňu nepríjemných faktov, čím sa interpretácia novodobých slovenských dejín výrazne zdeformovala. Zatiaľ čo domáca historiografia po monopolizácii moci do rúk štátostrany zostala zaťažená ich triednym výkladom, v ktorom slová ako slovenský či národný buď nemali miesto, poprípade sa spájali s negatívnym obsahom,¹⁰ dielo profesora Ďuricu sa zďaleka vymykalo u nás zaužívaným stereotypom. V interpretácii dejín Slovenska a Slovákov a v osobitnom rade obdobia prvej Slovenskej republiky nebolo zaťažené pokriveniami marxistickej historiografie, ktoré – bohužiaľ – majú dodnes miesto v hodnotení novodobých slovenských dejín, a to aj napriek tomu, že po páde komunizmu v roku 1989 dostala slovenská historická veda možnosť revidovať svoje viac ako štyridsať rokov trvajúce postuláty.¹¹ Mnohí historici sa však napriek tomu dovtedajšieho výkladu slovenských dejín – aj keď už ochudobneného o citáty klasikov marxizmu-leninizmu – odmietli vzdať. Je teda pochopiteľné, že aj dnes „... významná časť slovenskej historiografie, najmä v novších a najnovších dejinách má postkomunistický charakter, lebo ľudia vychovaní a vyškolení v prostredí (marxistického) mimopramenného poznania nemôžu prekročiť svoj tieň“.¹² Samozrejme, v prípade historickej vedy je dokonca žiaduce, že v demokratickej spoločnosti má právo na výklad dejín každý historik, hoc aj z opačného názorového tábora. Práve polemika totiž posúva poznanie dopredu a pomáha každému autorovi, vyjadrené slovami Milana Ďuricu, „bližšie priblížiť sa k pravde“.¹³ Bohužiaľ, právo na názor, hocako historicky podložený, je mnohými často vnímané len jednosmerne.

¹⁰ Tým sa, samozrejme, nedá poprieť, že aj v období rokov 1948 – 1989 vznikali zaujímavé a prínosné práce, predsa len, mnohé kľúčové udalosti slovenských dejín, najmä v otázke interpretácie prvej Slovenskej republiky, si nebolo vhodné pripomínať, čím sa historiografia venovaná uvedenému obdobiu zúžila prevažne len na analýzu odboja proti režimu.

¹¹ Viac pozri ĎURICA, Milan S. – KIRSCHBAUM, Stanislav J. *Súčasná slovenská historiografia. Pohľad zvnútra – pohľad zvonka*. Bratislava : Lúč, 2011.

¹² SOKOLOVIČ, Peter. Dr. H. c. Prof. Richard Marsina, DrSc. In *Pamäť národa*, roč. 7, 2011, č. 3, s. 88.

¹³ Ako napísal o M. S. Ďuricovi významný slovenský historik Jozef Šimončíč: „Za tým, čo napísal, si pevne stál! Veril v pravdu!“ ŠIMONČIČ, Jozef. Spomienka na univerzitného profesora Milana S. Ďuricu. In RYDLO, Jozef M. (ed.). *Testimonium hoc verum est. Kytica vďaky, obdivu a úcty slovenskému historikovi Milanovi S. Ďuricovi, čestnému členovi Slovenského ústavu, k jeho 90. narodeninám*. Bratislava : Post Scriptum, 2015, s. 179.

V snahe o priblíženie sa k pravde si profesor Ďurica na rozdiel od domácich vedcov mohol dovoliť to, na čo sa mnohí na Slovensku neodvážili ani pomyslieť, mohol otvoriť témy, ktoré u nás nemohli byť reflektované a ak aj, tak len z pozície namierenej proti slovenskej štátnosti a samostatnosti Slovenska. V tom tkvie jeden z najväčších prínosov jeho diela, ktoré – oslobodené od vo vtedajšom Československu panujúcej marxistickej zviazanosti – významne odlišným prístupom k slovenským národným dejinám mapuje široké obdobie histórie množstvom možno malého, no čo do veľkosti dejín významného národa. Práve na to sa snažil vo svojom diele poukazovať aj Milan S. Ďurica, ktorý svojimi prácami pomohol mnohým Slovákom nielen utužiť národné povedomie, ale aj pochopiť zakotvenie Slovenska a Slovákov vo víre dejinných udalostí. Dokázal ním, že Slováci, napriek „zánovite tvrdenej a neraz i pseudovedeckými propagovanej tézy o ‚nehistorickosti‘ slovenského národa“ mali nielen svoje dejiny, ale že sú dokonca „jedným z najstarších národov strednej Európy“.¹⁴ Slovami Jozefa M. Rydla, Slováci nemali vlastné dejiny nie z dôvodu ich nejestvovania, ale primárne preto, že nemali vlastný štát. „Raz im dejiny vykladali v Budapešti, inokedy v Prahe, potom v Berlíne, neskôr v Moskve a teraz, aj keď majú vlastný štát, prichádzajú pokyny a príkazy z Bruselu, Štrasburgu či Washingtonu DC. A to nielen také, ako si svoju minulosť majú písať, ale aj také, čo si majú myslieť, kto v ich dome býval alebo má byť a pod.“¹⁵ Dielo profesora Ďuricu treba aj v tomto kontexte chápať ako významný počin, ktorý svojím pohľadom na zakotvenie Slovákov v stredoeurópskom priestore mnohým otvoril oči a primäl uvažovať nad našimi dejinami v širšom kontexte. Bohužiaľ, k väčšej časti slovenskej spoločnosti sa výsledky jeho dlhoročnej činnosti dostali až po páde socializmu, kedy sa – spolu s ich autorom – mohli vrátiť domov. Dovtedy boli jeho práce, búrajúce marxistické mýty (nielen) o Slovenskej republike a jej predstaviteľoch, o jej medzinárodnoprávnom etablovaní a jestvovaní, ako aj celkovo o charaktere slovenských dejín známe zväčša len povolaným.¹⁶

Celú profesоровu do stránok mnohých publikácií vloženú snahu o navrátenie objektívnosti do interpretácie slovenských dejín zaiste netreba bližšie predstavovať. Jeho tvorbu, ako aj život v zahraničí detailne spracovali už iní autori, najmä Jozef M. Rydlo,¹⁷ resp. Ernest Žatko¹⁸ a ďalší.¹⁹ Je to monumentálny súbor prác, ktorý je možné len ťažko opísať. Ako napísal v úvodnom slove na prebale publikácie vydanej na počesť jeho 90.

¹⁴ ĎURICA, Milan S. Slovenský národ a jeho štátnosť. In *Zamlčaná pravda o Slovensku*. Partizánske : Garmond, 1996, s. 70-71.

¹⁵ RYDLO, Jozef M. Učenec z Padovy – muž, ktorý vrátil Slovákom ich národné dejiny, s. 12.

¹⁶ Podobne to bolo aj pri ostatných zahraničných Slovákoch, ktorí aj v exile pracovali pre slovenskú štátnosť. Pozri napr. *Zahranční Slováci a ich činnosť za slovenskú štátnosť*. In *Svedectvá pravdy. III. diel*. Trnava : Optima, 1999.

¹⁷ RYDLO, Jozef M. *Studii in onore di Milan S. Ďurica. A cura di Jozef M. Rydlo*. Bratislava – Roma – Cleveland – München : Slovenský ústav, 1995, s. 469-618.

¹⁸ ŽATKO, Ernest (Ján E. Bor). Európsky historik verný slovenskému rodu. In RYDLO, J. M. (ed.). *Testimonium hoc verum est*, s. 229-389.

¹⁹ Pozri napr. bibliografické texty k obrazovej publikácii *Milan Stanislav Ďurica 1925 – 2015*. Bratislava : Lúč, 2015, bez č. s.

narodenín Ján Chryzostom kardinál Korec, „Bibliografia jeho diel sa ťažko dá obsiahnuť. Píše do literárnych i kultúrnych časopisov a ja so záujmom čítam takmer všetky jeho články. Týchto článkov sú celé stovky.“²⁰ Kardinál Korec, podobne ako mnohí ďalší, pochopil význam celoživotného diela profesora Ďuricu, ktorý je okrem stoviek štúdií či článkov tiež autorom desiatok monografií, pri ktorých je jeho prvoradou snahou poukázať na nesporný význam slovenských dejín, ktoré boli pred rokom 1989, bohužiaľ, však v mnohých prípadoch aj dnes, často dehonestované či zatlačované do úzadia.

Je však potešiteľné, že slovenská historiografia, ktorej je profesor Ďurica dôležitou súčasťou, po ťažkých rokoch naoktrojovaných fráž môže na slobodnom Slovensku dýchať oveľa voľnejšie. Dnes už totiž môžeme novodobé slovenské dejiny interpretovať objektívnejšie. Najmä v poslednom období vznikli viaceré diela, ktoré na ne nazerajú triezvejším okom. To, čoho sme však schopní na Slovensku dnes, dosiahol profesor Ďurica už oveľa skôr, v päťdesiatych a šesťdesiatych rokoch dvadsiateho storočia. V tomto čase, keď bol na vrchole svojich síl, bola vo vtedajšom Československu prenasledovaná cirkev, zatváraní kňazi a za slovenské presvedčenie boli ľudia nielen perzekvovaní, ale často stratili aj to najcennejšie – vlastný život.²¹ Tragický pre národne zmýšľajúcich Slovákov bol najmä koniec päťdesiatych rokov, kedy boli perzekvovaní mnohí predstavitelia prvej Slovenskej republiky, ale aj kňazi a národne zmýšľajúci Slováci.²² To všetko za ich slovenské postoje, poprípade za cirkevné presvedčenie. Po maďarskej revolúcii sa totiž aj súdruhovia v Československu rozhodli dokázať Sovietskemu zväzu, že sa dokážu vysporiadať s domácim nacionalizmom. Mnohým domnelým nepriateľom štátu sa tak stalo osudným najmä spojenie s prvou Slovenskou republikou.

V tomto ťažkom a zložitom období prichádzal na základe rozsiahleho výskumu profesor Ďurica na to, na čo prišli slovenskí historici až v deväťdesiatych rokoch a mnohí sa s tým dodnes nedokážu, poprípade odmietajú stotožniť. Svojimi publikáciami, ktoré už v tomto období utešene narastali, nastavil slovenskej marxistickej historiografii zrkadlo. Existenčne i mentálne nezaťažený marxistickou zviazanosťou mohol naplno rozvinúť svoj výskum v zahraničných archívoch, ktorý nie je dodnes prekonaný. Jeho dielo (nielen) o prvej Slovenskej republike nemôže nikto, kto sa seriózne zaoberá dejinami Slovenska a Slovákov, obísť. Jeho priateľ, nemenej významný slovenský historik František Vnuk o ňom napísal, že „aj keď názory na jeho tvorbu sa rôznia, nikto nemôže neuznať šírku záberu a hĺbku pohľadu jeho mnohostrannej vedeckej činnosti, ani mu uprieť popredné miesto v galérii slovenských historikov“.²³ Hoci sa s týmito slovami nedá nesúhlasiť, napriek tomu sa však aj dnes nájdu historici, pre ktorých je citovanie Ďuricových publikácií nevhodné. Bohužiaľ, na domácej pôde nemohol mať rovnocenných nasledovníkov. Stranou diktovaná protislovenská propaganda, ktorá na dlhý čas ovplyvnila prácu a výsledky domácej historiografie, dosiahla v tomto období vrchol. Historici, ale aj politológovia,

²⁰ In RYDLO, Jozef M. (ed.). *Testimonium hoc verum est*, prebal publikácie.

²¹ Viac pozri napr. LETZ, Róbert. *Prenasledovanie kresťanov na Slovensku v rokoch 1948 – 1989*. In *Zločiny komunizmu na Slovensku 1948 – 1989. I*. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2001.

²² SOKOLOVIČ, Peter. *Proces s členmi Pohotovostných oddielov Hlinkovej gardy v roku 1958*. In *Pamäť národa*, roč. 6, 2010, č. 3, s. 19-38.

²³ Úvodník Františka Vnuka k publikácii *Milan Stanislav Ďurica 1925 – 2015*, bez č. s.

novinári či ďalší vedci sa mali stať predĺženou rukou režimu pri poukázaní na „pravú tvár slovenského fašizmu“.²⁴

Dnešná slovenská historiografia môže byť vďačná za to, že v uvedenom období sa, hoc aj za cenu vyhnanstva z domova, vyhol Milan Ďurica – či už ako rehoľný kňaz, poprípade zanietený historik – podobným snahám o indoktrináciu spoločnosti. V uvedenom kontexte sa jeho dielo z tohto obdobia, najmä jeho spomínaný rozsiahly výskum v zahraničných archívoch, javí byť s týmito udalosťami v priamom rozpore. Na cieľavedomé stranou nadiktované vybielenie slovenských dejín odpovedal snahami o ich zaplnenie a odstránenie mnohých pokrivení. Najrozsiahlejšie z nich boli, vzhľadom na spomínanú politiku štátu, badateľné najmä pri reflexii obdobia prvej Slovenskej republiky. Azda aj z tohto dôvodu v celej jeho spisbe azda najvýznamnejšie miesto patrí práve snahám o odstránenie deformácií o prvom samostatnom štáte Slovákov v novodobých dejinách. Jeho hodnotenie sa totiž u domácich historikov, ale aj novinárov či politológov stalo vďačným terčom ideologizácie. Komunistická strana sa totiž už po obnovení Československa v roku 1945 vyprofilovala na ideologickej opozícii voči predchádzajúcemu zriadeniu. Je preto logické, že jednou z najdôležitejších téz nielen nastupujúcej ľudovodemokratickej republiky, ale aj neskoršej marxistickej historiografie bola snaha o vysporiadanie sa s predošlým režimom.

Bohužiaľ, tieto snahy priniesli množstvo negatív, ktoré sú v historiografii badateľné dodnes. Príčin je viacero. Viac ako štyridsať rokov trvania totalitného režimu nedovoľovalo nazrieť na charakter Slovenskej republiky, respektíve na mnohé rozhodujúce historické udalosti v mnohých prípadoch objektívne. Pravda bola tá, ktorú určovala vládnuca moc. Tá rozhodovala, akým spôsobom sa interpretovali dejiny, charakter predchádzajúceho, ale aj súčasného režimu. Z dejín nám tak „zmizli“ nielen významné udalosti, „stratili“ sa z nich aj výrazné osobnosti, ktoré vplývali na chod Slovenska, tvorili nielen jeho politické, ale aj kultúrno-spoločenské či ekonomické hodnoty, bohužiaľ, stáli na „nesprávnej“ strane. Biele, resp. vybielené miesta obrazu našich najnovších dejín nemal vo vtedajšom Československu kto zaplniť. Dielo profesora Ďuricu, aj keď sa stalo prevažnej časti Slovákov známym až po páde komunizmu, je aj preto veľmi cenným príspevkom k ich odstráneniu. A to nielen pred rokom 1989, ale v mnohých prípadoch ponúka nové impulzy pre historickú vedu aj dnes.

V kontexte Ďuricovho diela iste zaujme jeho názorová konštantnosť. Pri hodnotení slovenských dejín, v prípade Slovenskej republiky najmä pri otázkach jej etablovania, existencie či charakteristiky režimu je jeho stanovisko jednoznačné. Pritom zhodnotiť režim, ktorý na Slovensku panoval v rokoch 1938 – 1945, je aj pri dnešných vedomostiach nesmierne náročná úloha. Toto obdobie totiž patrí dodnes nielen v slovenskej historiografii čo do interpretácie k jedným z najrozpornejšie vnímaných. A to aj napriek tomu, že od jej zániku prešlo už viac ako sedemdesiat rokov.²⁵ Je to sčasti pochopiteľné. Na jednej

²⁴ Prvým väčším vystúpením „proti vplyvom ľudáctva a nacionalistickým tendenciám“ sa stalo zasadnutie Ústredného výboru Komunistickej strany Slovenska začiatkom roka 1958. *Pravda*, 12. 1. 1958, s. 3.

²⁵ Slovenská republika zanikla formálne 8. mája 1945, kedy slovenská vláda v rakúskom exile podala kapituláciu do rúk americkej armády.

strane bola slovenská historiografia poznačená viac ako 40-ročným ideologizovaním, ktoré, hádam s výnimkou krátkeho obdobia odmäku po roku 1968, nedovoľovalo autorom uplatniť v nazeraní na uvedenú problematiku objektívny prístup. Na druhej strane objektívnemu zhodnotenie režimu a politického systému zďaleka neprospieva ani rozpoltenosť a tragédia doby, v ktorej Slovenská republika existovala. Zasiahla totiž do stredoeurópskych dejín v čase, kedy Európa zažívala jedno z najtragickjších období svojej novodobej histórie. Mocenský vzrast nacistického Nemecka a následná druhá svetová vojna zanechali na jej hodnotení výrazné stopy. Napriek tomu staršie prívlastky ako vojnová²⁶ či klérofašistická²⁷ sú skôr ideologicky motivované socialistickou historiografiou, ako by vyjadrovali jej pravý charakter.

O to viac je dnes nutné písať o nej čo najobjektívnejšie bez zbytočnej ideologizácie, s pripustením tak negatív, ako aj pozitívnych stránok. Slovenská republika totiž nebola čiernobiela, aj v tomto období žili a tvorili ľudia a vyvíjal sa režim. Jeho komplexné zhodnotenie si však ešte vyžiada viac času a úsilia. Práve dielo profesora Ďuricu je však svojím rozsahom, ako aj erudíciou a informačným obsahom v tomto smere cenným príspevkom na ceste priblíženia sa k objektívnemu obrazu našich najnovších dejín. Napriek tomu sa časť slovenskej historickej obce, najmä po vydaní druhého dielu jeho *Dejín Slovenska a Slovákov*, nedokázala s jeho výkladom stotožniť. Táto plánovaná učebnica, ktorej zavedenie do siete slovenských stredných škôl prekazila až negatívna kampaň zo strany jeho neprajníkov, je pritom výnimočným počinom. Slovanmi Jozefa M. Rydla, „Dejiny Slovenska a Slovákov v časovej následnosti faktov dvoch tisícročí Milana S. Ďuricu prinášajú historické pohľady na udalosti v bimilenárnom vývoji našich dejín. Autor ich podal v chronologickom prehľade, pričom sa dotkol aj háklivých otázok nášho dlhého historického vývoja a snažil sa ich objasniť zo svojho historického pohľadu, ktorý sa neraz rozchádza s tým, ako boli naše národné dejiny interpretované podľa príkazov stranického politického centra. Vďaka Božiemu riadeniu patria už do nenávratnej minulosti časy, keď o našej pravde rozhodovali hrdelné rozsudky, našu minulosť interpretovala bratislavská odbočka Ideologického oddelenia Ústredného výboru Komunistickej strany Československa a milióny občanov manipulovala Štátna bezpečnosť totalitného č.-s. štátu. Tento postup chápania a výkladu našej histórie bol už vývojom prekonaný.“²⁸

Bohužiaľ, najmä v nazeraní na prvú Slovenskú republiku dodnes mnohé z uvedených postulátov platia naďalej. Profesor Ďurica na kritiku dlhý čas nereagoval. Vidiac však možný dosah cielene mierenej kampane, rozhodol sa zaujať stanovisko, ktoré je dodnes

²⁶ Prívlastok vojnová republika je tendenčný najmä v tom ohľade, že vznikla takmer pol roka pred jej vypuknutím.

²⁷ Často používaný termín historiografie do roku 1989 sa pridáva najmä napojenia režimu na katolícky klérus. Viac o napojení katolíckej cirkvi na režim pozri MULÍK, Peter. Katolícka cirkev a politika Slovenskej republiky 1939 – 1945. In BOBÁK, Ján (ed.). *Slovenská republika (1939 – 1945)*. Martin : Matica slovenská, 2000, s. 101-113, PETRANSKÝ, Ivan A. Katolícka cirkev v období prvej Slovenskej republiky. In LACKO, Martin (ed.). *Slovenská republika očami mladých historikov I*. Trnava : Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave, 2002, s. 33-52.

²⁸ RYDLO, Jozef M. Poklona za dejiny národa. In *Kultúra*, roč. 6, 2003, č. 11, s. 8.

jednou z najkvalitnejších a najfundovanejších odpovedí na diskreditačnú kampaň v historickej vede. Jeho publikácia *Priblížiť sa k pravde* je zaujímavým a cenným príspevkom k diskusii o slovenských dejinách. Ako píše v úvodnom slove publikácie: „Odprvoti bolo jasné, že kampaň proti mojim Dejinnostám má s vedou veľmi málo spoločné. Z vyše sto výstrižkov z novin a časopisov, ktoré sa mi dostali do rúk – a to je iba časť toho, čo bolo vytlačené – každý súdny pozorovateľ mohol pochopiť, že tu ide o široko koncipovanú akciu s politickým podtónom, organizovanú najrozličnejšími zoskupeniami doma i v zahraničí, ktoré sa ešte nezmierili so štátnou zvrchovanosťou Slovenskej republiky a vynakladajú všetko úsilie na to, aby samostatný štát Slovákov najmä v zahraničí čo najviac kompromitovali. Preto som na všetky tieto písanky, neraz banálneho alebo až kriminálneho rázu, zásadne neodpovedal. Keďže však spomenutý spis, adresovaný ministerke školstva Slovenskej republiky vedúcimi predstaviteľmi Historického ústavu Slovenskej akadémie vied a s ich súhlasom kolportovaný aj prostredníctvom jedného z najrozšírenejších denníkov na Slovensku, práve pre honosný názov tej inštitúcie môže pomýliť mnohých slabšie erudovaných čitateľov, rozhodol som sa pozastaviť nad jeho obsahom a predložiť slovenskej verejnosti moje pripomienky k nemu.“²⁹ Negatívna antikampaň proti jeho dielu ho však paradoxne dostala do povedomia širokej verejnosti. Kniha sa stala jedným z najpredávanejších titulov z oblasti histórie a teší sa už niekoľkým vydaniam, napriek tomu, že profesor Ďurica bol zo strany často aj niekdajších marxistov onálepkovaný priam až vulgárnymi výrazmi. To je však, zdá sa, údelom viacerých historikov, ktorí sa odhodlali nezišť zo svojej cesty snaženia o nápravu pochybení spreď roka 1989.

„Byť historikom slovenských dejín i napriek existencii druhej Slovenskej republiky nie je ľahké a ani jednoduché,“ napísal pri príležitosti Ďuricovho jubilea významný slovenský historik Martin Homza.³⁰ O to viac to platí pri hodnotení obdobia existencie Slovenskej republiky. Tragédia doby sa totiž premietla aj do jej hodnotenia. Na jednej strane sa vznikom Slovenskej republiky zavŕšil zápas Slovákov o vlastnú štátnosť, na strane druhej nesporný tlak nacistického Nemecka, ktorému Slovensko, majúce na mysli stredo európske sféry vplyvu mocností (ak chcelo ako štát prežiť), nemohlo odolať, polarizovali a dodnes polarizujú výklad slovenských dejín rokov 1939 – 1945. Či už sú to otázky vzniku slovenského štátu 14. marca 1939, tzv. riešenie židovskej otázky, či kooperácia s nacistami, každá z nich nájde v rozdielnych prácach rozdielny výklad. Slovenská republika mala totiž tak svoje svetlé, ako aj negatívne stránky. Je si však treba uvedomiť, že jej trvanie je ohraničené obdobím len niečo málo viac ako päť rokov. Dnešná druhá Slovenská republika v čase písania týchto riadkov oslavuje už viac ako tridsaťročné trvanie a mnohé neduhy ešte stále neprekonalala. Bohužiaľ, dobový marxizmus a dnešný postmarxizmus, snúbiaci sa v mnohých prípadoch s nedostatočnou erudíciou interpretáciu jej predchodkyne výrazne zdeformovali. Milan Ďurica však jej vznik, ako aj etablovanie a trvanie, vždy vnímal v kontexte dejín. V kontexte vývoja po prvej svetovej vojne, ktorá znamenala rozpad dovtedajšieho svetového poriadku.

²⁹ ĎURICA, Milan S. *Priblížiť sa k pravde. Reakcia na stanovisko Historického ústavu Slovenskej akadémie vied k mojej knihe Dejinnostá Slovenska a Slovákov*. Bratislava : SPN, 1998.

³⁰ HOMZA, Martin. Moje reflexie o profesorovi Milanovi S. Ďuricovi. In RYDLO, Jozef M. (ed.). *Testimonium hoc verum est*, s. 56.

S jeho slovami „odkedy je svet svetom, počtom a vojenskou silou slabé národy museli a musia prispôsobovať svoje túžby a uplatňovanie svojich práv záujmom a neraz i svojvôli mocností“,³¹ sa nedá nesúhlasiť. V slovenských dejinách máme viacero príkladov, kedy sa – bez akýchkoľvek snáh o ich dehonestáciu – Slováci ako malý národ museli, aj umnou politikou ich predstaviteľov, prispôbiť meniacej sa spoločensko-politickej situácii v Európe. Inak to nebolo v prípade vzniku Československa v roku 1918, nebolo to však inak ani v rokoch 1938, resp. 1939, kedy si nielen Slováci, ale aj väčšie národy uvedomovali rozhodujúci vplyv nacistického Nemecka v stredoeurópskom priestore.³² Dnes sa to odráža najmä pri hodnotení vzniku slovenského štátu, ktorý, v snahe o diskreditáciu celej Slovenskej republiky, býva často dehonestovaný.

Aj to sú tienisté stránky, ktoré pri hodnotení prvej Slovenskej republiky nemožno obísť. Neobchádza ich však ani profesor Ďurica, práve naopak. V prípade reflexie prvej Slovenskej republiky má aj v súvislosti s uvedenými argumentmi jasno. Napriek tomu, že býva neprajníkmi atakovaný a obviňovaný z nekritického nazerania na obdobie prvej Slovenskej republiky, pozorný čitateľ si všimne, že sa nebráni ani poukázaniu na bolestnejšie stránky Slovenskej republiky. Nezľahčuje ani v súvislosti s jej hodnotením najčastejšie vyzdvihované utrpenie Židov, práve naopak. Dôležité však je poznanie, že si táto otázka „vyžaduje náležité situovanie do reálnych súradníc priestoru a času“. ³³ Samozrejme, o tejto, slovami Milana S. Ďuricu, „jednej z najchúlostivejších“ stránok dejín prvej Slovenskej republiky by sa na tomto mieste dalo napísať veľa. Dnes je už téma rozsiahle spracovaná v mnohých monografiách či zborníkoch. Samozrejme, nie všetky sa interpretačne zhodujú.³⁴ Po serióznom preštudovaní Ďuricovho diela však musí každý nezaujatý čitateľ prísť k názoru, že v žiadnom prípade nie je a ani nebol obhajcom tragického „riešenia židovskej otázky“. Naopak, poukazuje aj na to, že niektorí slovenskí politici, aj pod vedením nemeckých poradcov, horlivo spolupracovali na jej riešení.³⁵ V jeho bibliografii pritom cenné miesto zaujímajú aj publikácie venované prínosu židovskej kultúry pri povznesení Slovenska.³⁶

Nielen v uvedenom kontexte patrí v diele Milana S. Ďuricu významné miesto prvému slovenskému prezidentovi Jozefovi Tisovi. Jeho osobe je venovaná aj jedna z najvýznamnejších a najznámejších Ďuricových monografií *Jozef Tiso 1887 – 1847. Životopisný profil*.³⁷ Samozrejme, aj vzhľadom na jej rozsah, nemohla byť uvedená

³¹ ĎURICA, Milan S. *Slovenský národ a jeho štátnosť*. Bratislava : Alfa, 1990, s. 82.

³² Na základe svojho výskumu našiel „zlatú niť“ historickej kontinuity od etnogenézy samobytného slovenského národa cez jeho stáročný, vonkajšími faktormi brzdený, no nikdy celkom neutlmený dejinný vývin až po znovuzískanie povedomia plnej národnej identity a z nej vyplývajúceho práva i potreby vlastnej slovenskej štátnosti“. ĎURICA, Milan S. *Slovenský národ a jeho štátnosť*, s. 82.

³³ ĎURICA, Milan S. *Jozef Tiso 1887 – 1947. Životopisný profil*. Bratislava : Lúč, 2017, s. 356.

³⁴ Ide napríklad o problematiku prezidentských výnimiek, pri ktorých sa Milan S. Ďurica dopracoval k číslu 35 000, kým napr. Ivan Kamenec píše v tejto súvislosti o „absurdných počtoch“. KAMENEC, Ivan. *Tragédia politika, kňaza a človeka. Dr. Jozef Tiso, 1887 – 1947*. Bratislava : Premedia, 2013, s. 127.

³⁵ Napr. ĎURICA, Milan S. *Jozef Tiso 1887 – 1947. Životopisný profil*, s. 376-377 a iné.

³⁶ *Židia zo Slovenska v dejinách kultúry a vedy*. Bratislava : Lúč, 2008.

³⁷ Monografia vyšla vo viacerých vydaniach: *Jozef Tiso, slovenský kňaz a štátnik. I. 1887 – 1939*. Abano Terme : Piovan editore, 1989, *Jozef Tiso, slovenský kňaz a štátnik, I. 1887 – 1939*. Martin : Matica slovenská, 1992,

knihou súčasťou tohto výberu profesorovho diela venovaného obdobiu Slovenskej republiky. Osobnosti prvého slovenského prezidenta sa však venoval vo viacerých prácach. Vnímal ho nielen z pozície politika, ale najmä slovenského národovca a kňaza. Ako povedal pri príležitosti prednášky na nitrianskom kňazskom seminári v apríli 1997, prišiel „k presvedčeniu, že celý životobeh Dr. Jozefa Tisa, jeho pedagogicko-pastorálna činnosť, jeho literárne dielo, jeho politické angažovanie, jeho vysoké štátnické funkcie a ich vykonávanie na vnútroštátnom i medzinárodnom poli, ba i jeho politické omyly a chyby, nie menej ako jeho pád a tragický koniec, dajú sa pochopiť a vysvetliť jedine z uhla pohľadu jeho kňazstva“.³⁸ Tomuto presvedčeniu zostal verný dodnes. Napriek v tomto úvode často spomínaným marxistickým nánosom, ktoré nedovoľujú nazrieť na Jozefa Tisa objektívne, profesor Ďurica zostal po dlhé desaťročia vo svojom názore na jeho osobnosť konštantný. Snaží sa v ňom poukázať na pravdivý obraz katolíckeho kňaza a roduverného Slováka, pričom podotýka, že žiadnym spôsobom sa nesnaží vytvoriť oslavné dielo.³⁹ Pri jeho hodnotení chcel podať svedectvo pre tých, ktorí „úprimne hľadajú pravdu“, aby sa k nej mohli priblížiť a ďalej pokračovať v jej hľadaní, keďže „len pravda nás oslobodzuje a pritom aj oblažuje“.⁴⁰ Samozrejme, nie každý čitateľ či historik musí s jeho výkladom súhlasiť. Pri hodnotení Ďuricovho diela, ako aj celkovo okolností osoby prvého slovenského prezidenta je však dôležité poukázať aj na to, že Tisovu osobu chápala nie zanedbateľná časť národa skutočne ako autoritu.⁴¹ A to nielen počas trvania prvej Slovenskej republiky...

Jeho aktivity si aj dnes zaslúžia rešpekt a uznanie. O to viac, že ani ďaleko od domova nestratil kontakty so Slovenskom, kam sa definitívne vrátil v roku 1998. Predsa len, azda najznámejší sa stal práve svojím monumentálnym dielom. Okrem spomínaných diel je aj spoluautorom viacerých encyklopédií; spolupracoval na šiestich talianskych, nemeckých a latinských encyklopedických dielach. Je autorom tisícov článkov i desiatok kníh v rozličných jazykoch: v slovenčine, taliančine, nemčine, angličtine, španielčine a holandčine. Bibliografia jeho prác predstavuje vyše dvetisíc záznamov.⁴² Jeho slová z mládežníckeho sympózia v Dullikene z roku 1984, v ktorých tvrdí, že „aj celkom ‚samostatná‘ a na fantázii ‚nemožnosť‘ založená, ale aj cieľavedomá, teda racionalizovaná a žertvyplná činnosť čo i len jednej jedinej osoby – a k tomu v exile! – môže za určitých okolností podstatne usmerniť dejinný vývoj národa“, sú presným zhodnotením jeho diela, ktoré skutočne pomáhalo a dodnes pomáha usmerniť vývoj slovenskej historiografie na ceste priblíženia sa k pravde.

Profesor Ďurica za svoju činnosť počas svojho života získal množstvo ocenení, bohužiaľ, v čase pred rokom 1989 výhradne v zahraničí, kde pochopili jeho význam

resp. *Jozef Tiso 1887 – 1947. Životopisný profil*. Tretie, opravené a doplnené vydanie. Bratislava : Lúč, 2006.

³⁸ ĎURICA, Milan S. Dr. Jozef Tiso a jeho kňazský profil. In *Vojnový zločinec alebo svätec. Svedectvá pravdy. II. diel*. Sereď : Reprint, 1998, s. 75.

³⁹ ĎURICA, Milan S. *Jozef Tiso 1887 – 1947. Životopisný profil*, s. 16.

⁴⁰ ĎURICA, Milan S. *Jozef Tiso 1887 – 1947. Životopisný profil*, s. 12.

⁴¹ ĎURICA, Milan S. Jozef Tiso v hodnotení Hitlerových diplomatov a tajných agentov. In BYSTRICKÝ, Valerián – FANO, Štefan (eds.). *Pokus o politický a osobný profil Jozefa Tisu*. Bratislava : SAP, 1992.

⁴² MRVA, Ivan. Profesor Milan S. Ďurica vo večnosti.

pri interpretácii a odkrývaní bielych miest v rámci dejín strednej Európy. Bol členom viacerých medzinárodných vedeckých asociácií a titulom čestného akademika ho poctila rímska Accademia Teatina per le Scienze. Dostalo sa mu tiež významného ocenenia – 2. októbra 1995 mu taliansky prezident Oscar Luigi Scalfaro udelil veľkodôstojnícku hodnosť Radu za zásluhy o Taliansku republiku.⁴³ Našťastie, pád socializmu a následný vznik samostatnej Slovenskej republiky znamenali uznanie aj na domácej scéne. Vysokí štátni predstavitelia, ako aj akademické kruhy uznali jeho prínos pre slovenskú vedu, kultúru a prakticky celú spoločnosť. V roku 1990 bol Predsedníctvom Slovenskej národnej rady vymenovaný za zahraničného experta Komisie historikov na vypracovanie odborných štúdií k dejinám Slovenska dvadsiateho storočia. V roku 1991 ho minister kultúry vymenoval za prvého riaditeľa Slovenského historického ústavu v Ríme, ktorý začal činnosť v novembri 1991.⁴⁴ V roku 1993 dostal tiež Štátnu cenu ministra kultúry Slovenskej republiky, stal sa členom Akademického senátu Rímskokatolíckej cyrilometodskej bohosloveckej fakulty Univerzity Komenského i členom Vedeckého kolégia Historického ústavu Katolíckej univerzity v Ružomberku. Významným spôsobom prispel k vybudovaniu Univerzitnej knižnice Katolíckej univerzity v Ružomberku, ktorá má vo svojich fondoch prakticky celú jeho osobnú knižnicu počítajúcu vyše 30 000 kníh.⁴⁵ Tým, samozrejme, nie sú spomenuté všetky zásluhy a ocenenie profesora Ďuricu. Jeho život a dielo podrobne nemôže priblížiť tento skromný príspevok. Je obsiahnutý v jeho knihách, štúdiách a odkaze, ktorý po sebe zanechal aj pre nasledujúce generácie. Zostáva veriť, že práve tie budú čerpať z jeho rozsiahleho diela a pomôžu naplniť heslo „Priblížiť sa k pravde“, ktorým sa sám riadil celý svoj nielen vedecký život.

Peter Sokolovič

⁴³ RYDLO, Jozef M. Učenec z Padovy – muž, ktorý vrátil Slovákom ich národné dejiny, s. 26.

⁴⁴ RYDLO, Jozef M. Učenec z Padovy – muž, ktorý vrátil Slovákom ich národné dejiny, s. 26.

⁴⁵ MRVA, Ivan. Profesor Milan S. Ďurica vo večnosti.